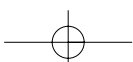
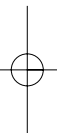
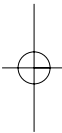
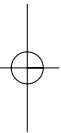
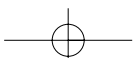

HET SOCIAAL WEEFSEL VAN DE STAD

Dr. Gradus Hendriks Stichting, Den Haag
Druk: Macula b.v. Boskoop/Nijmegen

Het sociaal weefsel van de stad

Cohesie, netwerken en korte contacten

Rede

Uitgesproken op 12 januari 2006
bij de aanvaarding van het ambt van
bijzonder hoogleraar
Wetenschappelijke Grondslagen van het Opbouwwerk
aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen
van de Erasmus Universiteit Rotterdam

door

Dr. T.V. Blokland-Potters

21 OPBOUWTEKSTEN

Auteur	Dr. Talja V. Blokland-Potters
Uitgever	Dr. Gradus Hendriks Stichting Prinsegracht 51 2512 EX Den Haag telefoon 070-3804431
Omslag en basis-layout	ISBN-10: 90-72846-28-1 ISBN-13: 978-90-72846-28-0
Boekverzorging en drukwerk	Macula b.v., Boskoop/Nijmegen
Copyright	Dr. T.V. Blokland-Potters Rotterdam 2006
Titel	Het sociaal weefsel van de stad
Reeks	opbouwteksten 21

4

Het bijzonder hoogleraarschap wordt in stand gehouden door bijdragen van Aedes, vereniging van woningbouwcorporaties, Rabobank Nederland, de Gemeente Rotterdam en het Landelijk Centrum Opbouwwerk; daarnaast door donaties van een aantal instellingen en personen

Mijnheer de Rector, geachte aanwezigen

Menigeen maakt zich zorgen of we er wel in slagen om 'de boel een beetje bij elkaar te houden'. Recente gebeurtenissen als de moord op Van Gogh hebben deze zorgen aangescherpt, maar hebben ze ook verengd tot een integratie probleem. De sociale cohesie staat, zo horen we nu vaak, onder druk omdat migranten onvoldoende willen meedoen. Het lijkt zo of samenlevingsopbouw niet eerder een moeilijke opgave was - terwijl er al vanaf eind negentiende eeuw onbehagen over sociale samenhang bestaat. Er schort zeker wel wat aan de cohesie of het 'sociaal weefsel' van de stad. Maar immigratie is bijzaak in de processen die het sociaal weefsel veranderen. Een bijzaak die al het andere buitengewoon ingewikkeld maakt en aandacht verdient, maar evenwel een bijzaak. De probleemreductie van cohesie tot een 'allochtonenprobleem' ontnemt ons het zicht op kansen voor samenlevingsopbouw.

Samenlevingsopbouw, zo hoop ik vandaag te laten zien, vraagt niet om nog meer campagnes en projectjes ter bevordering van interetnisch begrip en tolerantie, maar om investeringen in interacties in de openbare ruimte en verbeteringen in sociale netwerken. Langs deze twee lijnen zal ik tevens het onderzoeksprogramma van de leerstoel de komende jaren verder ontwikkelen.

Cohesie staat niet aan integratie gelijk

Sociale samenhang houdt al meer dan een eeuw de gemoederen bezig, maar steeds in andere bewoordingen. Begin vorige eeuw was de snelle verstedelijking met de erbarmelijke leefomstandigheden van de nieuwe arbeiders die losgeslagen waren van hun roots en dus van zeden, bron van zorg. In de jaren vijftig golden onmaatschappelijkheid en ontzuiling als de grootste bedreiging van de sociale samenhang. Eind jaren tachtig ontstond onbehagen over alle nadruk op economische en stedelijke vernieuwing waardoor 'het sociale' in de verdrukking kwam - sociale vernieuwing was het offensief. Nu definiëren we zorgen over sociale samenhang als een probleem van afstand van allochtonen tot autochtonen. Het aloude probleem van sociale samenhang wordt een 'multicultureel drama'.

Maar de integratiezorgen blijven specifieke en onvolledige vertalingen van onrust en onzekerheid over modernisering. Modernisering betekent verlossing van traditionele sociale verbanden en vanzelfsprekendheden, groeiende individualisering en toenemende verbindingen met andere

plekken in de wereld (vgl. H. Blokland 2003). Dat biedt weliswaar nieuwe mogelijkheden voor de inrichting van ons leven, maar levert ook onbehagen en onzekerheden op (Beck 1986). Volgens Bauman (1999: 9-24 geciteerd in Terpstra 2004:156) vertalen we die onzekerheden en angsten in een probleem van onveiligheid dat hard moet worden bestreden. Zo proberen we 'het gevoel te herwinnen dat er iets aan de problemen wordt gedaan' (Terpstra 2004:156). Maar op de diepere onzekerheden van de risico maatschappij kan de overheid geen antwoord geven (vgl. Body Gendrot 2000). Wat zij wel kan is deze diepe onzekerheden ombuigen door zelf de probleemreductie toe te passen en beleid te initiëren voor de integratie van allochtonen in de samenleving, en voor 'herovering' van buurten met veel allochtonen in achterstand (zie WRR 2005).

6

De probleemreductie maakt het probleem van cohesie een kwestie van 'willen'

De probleemreductie die samenhang een kwestie van willen maakt, heb ik eerder de 'retoriek van de onwil' genoemd (Blokland 2003). In de jaren zeventig wilden, zo is althans het beeld, de autochtone arbeiders in achterstandswijken niks van gastarbeiders weten. Ze waren intolerante mensen met een pathetische afwijking ('racisme') (vgl. Bovenkerk et al. 1985). Antiracisme projecten moesten hun vooroordelen bestrijden. Waar een wil was moesten gezelligheid en contact de weg zijn. Wie niet wilde kon met het strafwetboek in de hand van 'racisme!' worden beschuldigd. Wie thans 'racisme!' roept is 'politiek correct.' Buiten kijf staat nu de bereidheid van autochtonen om de allochtonen in hun midden op te nemen. Als tieners plots een burka gaan dragen, zien we dat binnen zo'n kader niet als iets dat zij in interactie met de Nederlandse samenleving doen, maar als de onwil van starre individuen die vasthouden aan 'hun cultuur'¹.

Is samenhang eenmaal een kwestie van willen, dan staat het grootste deel van Nederland buiten het probleem. Hun samenleving heeft wel een probleem (eerst het racisme van bewoners van de oude wijken, nu het gebrekkige meedoen van de allochtonen), maar zij hebben daar niets mee te maken. Maar van sociale cohesie een 'allochtonenprobleem' maken gaat aan de kern ervan voorbij.

Wat is die kern dan wel? Die bestaat mijns inziens uit twee algemenere ideeën, waarvan allochtonen die niet meedoen ten onrechte de schuld dreigen te krijgen.

Het eerste idee is dat we vroeger een gemeenschap met elkaar vormden, bij voorbeeld in de buurt, en nu niet meer. Het tweede idee is dat sociale cohesie in de kern gaat over sociale uitsluiting. Beide zijn serieuze kwesties, maar de gewoonlijke uitwerkingen schieten tekort.

Sociale cohesie

Sociale cohesie en publieke familiariteit

Laat ik met het eerste, het idee dat er geen 'gemeenschap' meer is, beginnen. Ergens thuis zijn is een sociale identificatie: bij wie horen we en bij wie juist niet? (Lemert 1995; Mannheim 1996; De Swaan 1995; 28). Ons sociaal identificeren doen we door voortdurende definiëring van 'wij' in vergelijking met 'zij' (Merton 1968: 232)².

Om te vergelijken hebben we kennis over anderen nodig (Simmel 1964: 43-4). De meeste kennis, en de beste basis om te bepalen of we anderen al dan niet rekenen tot 'ons', hebben we in de intimiteit van onze eigen vriendenkring. Maar zien we anderen maar eenmalig in het voorbijgaan, dan komen we niet verder dan stereotypering: indelingen op uiterlijkheden, incidentele gebeurtenissen of uit de media opgepikte algemeenheden (vgl. Coyle 1930: 16-8). Vergelijking is de basis, maar de anderen blijven anoniem.

Maar er is nog een tussenvorm tussen anonimiteit enerzijds en intimiteit anderzijds: familiariteit. In de ouderwetse toonbankwinkel op de hoek, bij voorbeeld, hoorde iedereen wat een vaste klant de kruidenier vertelde, zonder dat het voor andere wachtenden was bedoeld. Toen iedereen boodschappen deed op de hoek verwierven mensen geleidelijk steeds meer kennis van elkaar. Zij werden 'familiair' met elkaar. Zegt iemand dus over de buurt van vroeger: 'iedereen kende iedereen', dan had 'kennen' wel vooral de betekenis van 'kennis hebben over', van 'bekend' zijn met elkaar, niet van persoonlijke netwerken van duurzame relaties tussen mensen die elkaar graag mogen.

We kopen niet meer bij dezelfde buurtwinkels op gezette tijden. We werken niet meer op dezelfde werf. We gaan niet meer naar het badhuis voor een wekelijkse douche (of, om ons sociaal te onderscheiden, juist thuis in de tobbe). Onze levens lopen minder gelijk. We zien veel minder van elkaar. We komen veel minder vanzelf over elkaar te weten. Alledaagse routines gaven mensen de beschikking over publieke familiariteit waarmee ze onderscheidingen konden maken en de buurt als identificatiekader konden gebruiken. Zo konden ze 'wij', maar ook 'zij' invulling geven. Het hedendaags gebrek aan publieke familiariteit geeft mensen het gevoel dat ze anderen niet meer sociaal kunnen plaatsen, dat ze daarom geen greep meer hebben op hun straat, buurt of stad, en dat zij die daarom niet langer als 'van mij' kunnen beschouwen.

Sociale cohesie en sociale uitsluiting

Ten tweede, dan, omvat sociale cohesie als maatschappelijk probleem sociale uitsluiting. Ook de zorgen daarover lijken mij terecht, maar de invulling schiet tekort. De invulling is vaak dat er mensen 'aan de kant

staan', omdat ze niet willen, mogen of kunnen meedoen (vgl. Hirschmann 1970; Schuyt 1997). De participatie van mensen in de samenleving is dan ofwel het gevolg van een omgeving die het individu al dan niet kansen biedt, ofwel van individuele keuzen. In het eerste geval krijgt de structuur de prioriteit over het individu. In het tweede geval krijgt het individu de prioriteit over de structuur. Bijgevolg is het individu ofwel 'overgesocialiseerd' (oversocialized, de samenleving dwingt het individu tot bepaalde handelingswijzen) ofwel 'ondergesocialiseerd' (undersocialized, de structuur doet er niet toe, Granovetter 1985: 485). Beide benaderingen hebben gemeen dat het individu volkomen vrij van anderen alleen staat en bestaat (idem). Ten onrechte. Immers, individuen hebben inderdaad enige vrijheid te doen wat ze willen, maar zijn altijd ingebed in sociale relaties. Die relaties bepalen het sociaal weefsel. Individuen op hun beurt, maar niet in hun eentje, geven die relaties vorm. Sociale uitsluiting is dus een relationeel proces van interacties van mensen met hun sociale omgeving in brede zin.

Geïnspireerd door het pleidooi van de historisch socioloog Charles Tilly (1998) voor relationele analyse, wil ik daarom het vraagstuk wat de boel bij elkaar houdt vrij letterlijk opvatten: hoe zien sociale relaties tussen mensen en instituties eruit, welke kwaliteiten hebben ze, en hoe kunnen we investeren in de relaties die we allemaal samen sociale samenhang noemen? Hoe verdelen sociale relaties hulpbronnen? Dat is geen wils-kwestie, maar een relationele kwestie, waaraan mensen aan beide zijden van relaties bijdragen.

Daarmee is sociale cohesie het probleem van iedereen, en niet slechts van individuen die aan de kant staan. En daarmee is sociale cohesie geen optelsom van individuele opvattingen of attitudes. Dat individueel attitude onderzoek zoals dat van het SCP de indruk wekt dat het met de problemen van cohesie wel meevalt, omdat mensen bij voorbeeld niet in grotere getalen egoïstische of materialistische waarden zijn gaan onderschrijven, is onjuist³. Problemen van sociale cohesie zijn problemen van de uitsluitende werking van netwerken, niet van wat individuen vinden of willen.

Zowel sociale netwerken als korte contacten in de openbare ruimte geven, kortom, geregeld de boodschap 'de maatschappij, dat ben jij niet'. Hoewel niemand dat zo doelbewust bedenkt. En daarom kan daar geen Postbus 51 spotje of tolerantie-campagne tegenop.

Stedelijkheid en sociaal weefsel

De term 'weefsel' (als het Engelse fabric, van draden gemaakt, niet in de biologische betekenis) legt de nadruk op die relationele dimensies. De vraag is nu, waarom het stedelijk sociaal weefsel onder druk staat. Zorgen om cohesie kwamen zoals gezegd reeds op met de modernisering

(vgl. H.Blokland 2003). Geen reden dus voor romantiek over de stad van een eeuw geleden, symbool voor schaalvergroting, individualisering, vluchtige stedelijke contacten in anonieme omgevingen. Steden hadden evenwel een vijftal kenmerken die het sociaal weefsel anders maakten dan vandaag de dag, zoals Rae (2003: 18-9) in *City: Urbanism and Its End* laat zien. Ze hadden ten eerste een sterke industriële basis. Ten tweede kenden ze een dicht weefsel van ondernemingen zoals hoekwinkeltjes en kleine bedrijven, die zorgden voor lokale netwerken. Verschillende sociale klassen, religieuze en etnische groepen woonden ten derde dicht bij elkaar. Een vierde kenmerk was de veelheid aan organisaties buiten de commerciële sector die mensen en organisaties in de stad verbonden. Tenslotte waren economische leiders zoals eigenaren en bestuurders van vooraanstaande bedrijven ook bewoners van de stad en participeerden zij als burgers in de stedelijke politiek en het maatschappelijk middenveld. De stad van een eeuw of wat geleden verknootte, kortom, het fysieke, het sociale en het economische domein nauw met elkaar. Dat is niet langer het geval.

De gevolgen voor het sociaal weefsel zijn tweeledig. De eerste container van gevolgen laten zich samenvatten in de stelling dat het sociaal weefsel meer gesegregeerd geraakt is (segregatie van economisch en sociaal burgerschap, segregatie van arm en rijk in ruimtelijke en sociale zin, segregatie van sociale netwerken die zich over grotere afstanden uitstrekken en minder multiplexe relaties bevatten. Dit betekent dat Uw collega niet langer vanzelfsprekend ook Uw buurman, Uw verre familie of mede-lid van dezelfde postduivenvereniging is maar dat U in uw netwerk aparte mensen voor aparte wensen heeft). De tweede set van gevolgen betreft verlies aan publieke familiariteit en algemeen vertrouwen.

Sociaal weefsel: weven en knopen

Korte contacten: weven aan samenleven

Of het in een samenleving lekker loopt, hangt onder meer af van de smeerolie van algemeen vertrouwen: ervaringen dat wij de maatschappij zijn.

Gaat men ervan uit, dat anderen er niet op uit zijn je een loer te draaien of je schade te berokkenen (vertrouwen) of juist dat de alledaagse leefomgeving wel zo moet worden gelezen (wantrouwen)? Of weet men eigenlijk niet wat men van anderen in de openbare ruimte moet verwachten? Sztompka (1999) heeft dit onderscheid uitgewerkt als trust, distrust en mistrust.

De vraag is niet 'kan ik mijn buurman de zorg voor mijn kanarie toevertrouwen?'. De vraag is eerder hoe men zich in het algemeen in het alledaags leven gedraagt en hoe men met vreemden in de openbare ruimte verkeert. Niet zozeer onze duurzame contacten met mensen in onze vriendenkring, op het werk of op de voetbalclub, maar vluchtige,

eenmalige ontmoetingen bepalen een groot deel van onze ervaring van het sociaal weefsel van de stad (en onze ongenoegens daarover)⁴. Die geven ons vertrouwen, of juist niet.

Toch richten veel experimenten en projecten van samenlevingsopbouw, en praktijken van het opbouwwerk zich juist wel op duurzame sociale relaties. Ook sociale wetenschappers hechten aan duurzame contacten het meest belang⁵. Maar onderschatten we de relevantie van de kortstondige contacten voor het sociaal weefsel van de stad dan niet? Immers, de verwachtingen van mensen over hoe anderen hen in de openbare ruimte zullen bejegenen heeft effecten op het gebruik van de openbare ruimte en op hoe mensen er met elkaar omgaan.

10

In mijn onderzoek in Hillesluis destijds ontmoette ik een man die was verhuisd naar een buitenwijk. Een belangrijke reden voor zijn verhuizing was dat hij verscheidene keren was beroofd. Echter, de druppel was niet de laatste beroving geweest, maar het feit dat hem op klaarlichte dag gebeurde onder het toezien van wel twintig mensen. Niemand had een vinger uitgestoken. Een veel gehoord standpunt over de these van sociale cohesie, vertrouwen en onveiligheid is, dat anonimiteit het gebrek aan cohesie verklaart, en dat mensen elkaar weer moeten leren kennen. Maar dat is te simpel. De roep om meer sociale cohesie gaat misschien meer over het gebrek aan vertrouwen in vluchtige passanten dan om, bij voorbeeld, de vraag of men zijn burens al dan niet kent.

Niet dat elke investering in buurtcohesie zinloos is. In vergelijking met grofweg de eerste helft van de twintigste eeuw is de mate waarin mensen familiair zijn met elkaar zonder dat zij elkaar echt persoonlijk hoeven te kennen, veranderd. We kunnen wel degelijk nadenken over manieren om die familiariteit te vergroten. Meer vanzelfsprekende ontmoetingsruimten waar uiteenlopende mensen elkaar op herhaalde basis tegen het lijf gaan lopen zodat ze elkaar niet noodzakelijk leren kennen maar wel herkennen bieden daarvoor wellicht kansen (RMO 2005).

Maar onze ervaringen van stedelijkheid blijven niet tot de buurt beperkt. Familiariteit als tegenhanger van anonimiteit is in de buurt wellicht soms nog een optie. Dat geldt niet voor al die alledaagse korte contacten in de rest van ons leven. Anonimiteit is inherent aan stedelijkheid. Dat geeft ook niet, want niet de anonimiteit op zichzelf is het probleem - wel de manier waarop we ons binnen de kortstondige contacten met die anonieme anderen bewegen.

De Belgische antropologe Ruth Soenen onderzocht korte interacties op onder andere een Antwerpse tram. De tram is daarin symbool voor stedelijke diversiteit: Jan en alleman reist ermee. In een artikel dat we samen op basis van haar materiaal publiceerden hebben we laten zien, dat alledaagse plekken als de tram mensen kortstondige momenten van 'zich thuis' voelen en aangenaam contact kan bieden (Blokland & Soenen 2004). Dan is er vertrouwen in het sociaal verkeer van de publieke ruimte. Anderzijds komen in de tram interacties voor die minstens een gevoel

van niet-thuis, van vervreemding geven. We bespraken die in termen van 'toeëigening' van de ruimte door bepaalde groepen. De anders niet onaangename anonimiteit is nu wel onaangenaam, omdat we gedragingen van anderen niet kunnen inschatten (gebrek aan vertrouwen, mistrust). Of, erger, die overtuigen ons dat anderen erop uit zijn ons schade te berokkenen (wantrouwen).

We hebben in ons artikel ook geprobeerd te laten zien, dat als mensen zich onttrekken aan dat sociaal verkeer in de tram door al bellend uit het raam te kijken, de krant te lezen of volledig op te gaan in een private conversatie, zij de ruimte voor toeëigening geven. Bij voorbeeld, aan luidruchtige scholieren om elkaar en andere passagiers te klieren of, in de Belgische context, aan Afrikaanse prostituees om verspreid over de tram over de hoofden van anderen met elkaar te converseren en zo anderen buiten te sluiten en te vervreemden⁶. Het moge duidelijk zijn dat de creatie van thuis op straat door toeëigening van de ene groep ten koste gaat van het gevoel bij andere groepen dat de boel een beetje bij elkaar valt te houden.

We weten veel te weinig over zulke kortstondige interacties in de openbare ruimte, en voor samenlevingsopbouw in de praktijk valt hier behoorlijk wat grond te ontginnen. Binnen het programma van de leerstoel wil ik in ieder geval verder gaan op deze thematiek. Het gaat dan om vragen enerzijds om vragen als: Hoe geven, enerzijds, groepen in de stad betekenis aan lokaties door hun gebruik ervan? Welke gevolgen hebben zulke processen van toeëigening op het gebruik van de stedelijke ruimte door andere groepen? Zijn vormen van sociale segregatie het gevolg? En hoe gaan, anderzijds, mensen om met allerlei vormen van diversiteit in alledaags kortstondig contact, en hoe construeren zij groepsgrenzen in zulke contacten? Hoe kan men in beleid of beroepspraktijk deze processen beïnvloeden? Welke rol speelt sociale controle, en komt die vandaag de dag bij weinig publieke familiariteit nog tot stand? En hoe verhoudt een gevoel van 'thuis op straat' zich tot algemeen vertrouwen, en algemeen vertrouwen zich tot stedelijke betrokkenheid?

Netwerken: samenleven knopen

De tweede component van het sociale weefsel van de stad zijn, zoals gezegd, sociale netwerken⁷. Die doen er individueel en collectief toe. Op het niveau van individuele burgers beïnvloeden netwerken het probleemoplossend vermogen, de kans op maatschappelijk succes en welzijn van mensen, omdat zij toegang geven tot in omvang en in kwaliteit verschillende hulpbronnen⁸. Op het niveau van organisaties voor 'stedelijk burgerschap' dragen netwerken vooral wanneer ze groepsgrenzen overstijgen en de diversiteit van de stad weerspiegelen bij aan gecoördineerd gezamenlijk handelen en een vitale civil society⁹.

We moeten dus voor samenlevingsopbouw niet alleen persoonlijke netwerken van vrienden, familie en kennissen bestuderen, maar ook

netwerken van participatie in de vele stedelijke organisaties. Inclusief hun uitsluitende werking. Laat me dat toelichten.

Ten eerste verdelen we veel hulpbronnen (banen, huizen, kinderoppas, juridisch advies of een bemoedigend woord in tijden van nood) via persoonlijke netwerken. Die netwerken bestaan veelal uit mensen die we via korte lijntjes kennen, en zijn vaak gefragmenteerd (Wellman 1994: 33). De professor kan van de kinderoppas geen baantje krijgen, maar je kunt ook nauwelijks een oppas vinden als je alleen maar professoren kent (en, trouwens, ook geen behoorlijke sociologie beoefenen). Mensen moeten actief op zoek naar relaties om zaken voor elkaar te krijgen. Ze kunnen daarvoor niet vertrouwen op de vanzelfsprekende 'goodwill' van een gebonden gemeenschap. Om zulke relaties te vinden moet je anderen kunnen ontmoeten die anders zijn, omdat iemand die anders is hulpbronnen kan hebben die je zelf niet hebt. Je hebt dus relatief voordeel bij relaties buiten je eigen groep, vooral als je tot een groep hoort die weinig hulpbronnen heeft. We maken daar veel vooronderstellingen over, bijvoorbeeld bij het mengen van wijken om kansarmen en kansrijken te verbinden. Mijn studie naar sociale netwerken van bewoners van Cool, een vrij gemengde wijk in Rotterdam, laat zien dat de lokale netwerken van autochtonen daar voor 84 procent bestaan uit andere autochtonen. De laagst opgeleide autochtonen hebben 62.5% autochtonen in hun netwerk: die netwerken zijn dus iets diverser, maar de toegang tot hulpbronnen van deze autochtonen zelf is beperkt¹⁰. Bovendien heeft de buurt geen eigen effect: het aandeel mensen dat allochtoon is in de netwerken van autochtonen en autochtoon in de netwerken van allochtonen ligt binnen de buurt niet hoger dan daarbuiten. De menging van de netwerken van bewoners van gemengde wijken is dus beperkt, maar of zij meer mengen dan anderen kan eerst door vergelijkend onderzoek tussen wijken worden vastgesteld¹¹.

Klaarblijkelijk zijn netwerken in ieder geval niet zomaar voor iedereen toegankelijk, en minder naarmate zij meer te vergeven hebben. Segregatie in sociale netwerken is het meest onbenoemd, maar wel het meest alarmerend - alarmerender dan of we wel of niet gemengd wonen, omdat daarvan onvoldoende garantie uitgaat dat we ook met elkaar netwerken bouwen, zoals ik zojuist besprak. Netwerkmechanismen, niet de wil van mensen is bepalend. Veel te makkelijk zeggen we "soort zoekt soort". De autochtonen onder U moeten voor zichzelf maar eens nagaan, en de hoog opgeleide autochtonen vooral: hoe vaak bevond U zich tot dusverre eigenlijk in een setting waarin U relaties, dus meer dan eenmalige korte contacten, kon aangaan met allochtonen? En hoe komt dat? Waar komen die gescheiden circuits vandaan en kunnen we ze doorbreken? En heeft het opbouwwerk daarbij een rol?

Naast persoonlijke netwerken ontstaat stedelijk sociaal weefsel door participatie in netwerken om de participatie zelf (zoals de leden van een sportvereniging) of omwille van een doel dat eigenbelang kan raken, maar er niet gelijk aan staat (activisten in bewonersorganisaties). Organisaties kunnen knooppunten van netwerken zijn, omdat mensen er andere mensen ontmoeten met wie ze hun relaties ook buiten de organisatie kunnen voortzetten. Buurthuizen, scholen, bewonersorganisaties, maar ook bepaalde soorten winkels en horeca kunnen zulke plekken zijn. Mogelijk komt men hier tot meer dan incidenteel contact, tot nieuwe gezamenlijke initiatieven of tot sociale steun. Vooral waar zulke instituties erin slagen diverse groepen burgers met uiteenlopende netwerken en hulpbronnen te verbinden kunnen zulke ontmoetingsplekken voedingsbodem zijn voor verdere betrokkenheid van burgers - bij voorbeeld om een school nog beter te laten functioneren, een buurt nog leefbaarder te maken, of gewoon bij elkaar.

13

Vergelijken we de mate van sociale menging van bewoners die participeren in buurtactiviteiten zoals de bewonersorganisatie in mijn onderzoek in Cool met onderzoek dat ik in New Haven in de VS deed, dan blijkt de diversiteit in klasse en etniciteit van mensen die meedoen in Cool groter dan in New Haven. Daar domineerden in een eveneens gemengde wijk de blanke middenklasse bewoners. Hoewel niet de enige factor, verklaart de actieve rol van het opbouwwerk en de taakopvatting van opbouwwerkers dat zij zich moeten inspannen voor mensen die zichzelf niet snel organiseren dit verschil. Ook blijkt uit mijn data in Cool, dat mensen die laag opgeleid en allochtoon zijn die wél aan buurtorganisaties deelnemen een iets grotere kans hebben dat zij hoger opgeleiden en autochtonen tot hun netwerk kunnen rekenen dan mensen van eenzelfde positie die niet meedoen. Sociale uitsluiting - de vraag of men tot netwerken rijk in hulpbronnen toegang heeft - en een effectieve civil society die algemeen sociaal vertrouwen helpt, lijken hier mede dankzij de opbouwwerkers en andere welzijnswerkers bij elkaar te komen. Ik kan op basis van mijn onderzoek tot dusverre weinig zeggen over hoe groot het effect is van opbouwwerkers die toegang organiseren. Ik zou ook deze onderzoekslijn graag verder uitwerken. Het suggereert namelijk wat anders dan twee stellingen die we nu wel tegen komen. De eerste is dat de corporatie de hoofdaannemer van het welzijnswerk moet worden en dat, bij implicatie, alleen of vooral wijken met veel corporatiebezug welzijnswerk nodig hebben. Ik ben ervan overtuigd dat in Cool ook best wat voor elkaar zou komen zonder welzijnswerk. Mondige middenklassers met goede contacten genoeg, ook binnen de bewonersorganen. Maar ik ben er ook van overtuigd, meer gebaseerd op mijn Amerikaanse casus, dat de agenda van wat bewoners belangrijk vinden er dan niet hetzelfde uit zou zien. En de menging van netwerken evenmin. De tweede is een stelling van opbouwwerkers zelf, dat hun doel is zichzelf uiteinde-

lijk overbodig te maken, omdat bewoners het met elkaar zelf zullen gaan doen. In gemengde wijken zullen zij echter bij uitstek moeten blijven. Nergens zijn de kansen zo groot dat belangen van bewoners niet gelijk zijn, en nergens zijn de kansen zo groot dat de minst mondige bewoners de kleinste kans hebben gehoord te worden. Of zelfs maar te worden verwelkomd in het buurtcomité. Als het beter gaat met een voormalige achterstandswijk omdat er bij voorbeeld duurdere woningen zijn gebouwd, is dat reden te meer, niet te minder, voor het opentrekken van een blik opbouwwerkers die het als hun taak zien zich sterk te maken voor de zwaksten.

14

Deze thema's schetsen mijns inziens de centrale vragen waarvoor we ons als we de boel een beetje bij elkaar willen houden zien gesteld. Het zijn immers netwerken en korte interacties in de openbare ruimte, het knopen en weven, die in belangrijke mate het sociaal weefsel, en daarmee de parameters voor samenlevingsopbouw, bepalen.

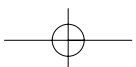
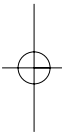
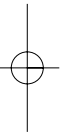
Daarmee ben ik aan het einde gekomen van mijn verhaal. Tijd om te bedanken. Allereerst uiteraard voor Dr. Gradus Hendriks zelf. Dank voorts aan de sponsors van de leerstoel, de Gemeente Rotterdam, Aedes, de Rabobank en het LCO. U heeft lang op een nieuwe leerstoelhouder moeten wachten, en vervolgens lang op de eerste vruchten. Ik dank U voor Uw geduld. De leden van het stichtingsbestuur, het curatorium en in het bijzonder Godfried Engbersen, die zich er voor heeft ingespannen dat de leerstoel van de filosofische faculteit naar sociologie verhuisde, de medewerkers van het Landelijk Centrum Opbouwwerk, vooral Wil van de Leur, vanzelfsprekend, en Patty Schellekens: dank. Mijn collega's bij de afdeling sociologie wil ook bedanken, omdat ze mij van het begin af aan hebben verwelkomd, en er begrip voor hebben dat ik graag veel meer zou willen doen binnen de Afdeling, maar dat wie niet betaalt ook niet bepaalt. Mijn student-assistente Mylène Malipaard, bedankt voor al je hand-en-span diensten. Bij het OTB en de RMO heb ik twee aanvullende werkkringen gevonden die mij mooi in staat stellen sociologie met de praktijk en het beleid te verbinden. Er zitten ook een paar mensen in de zaal, die sinds mijn allereerste onderzoek in Hillesluis tot op heden hebben bijgedragen aan een relativering van het academische, een besef van de opgave ideeën aan normale mensen te moeten kunnen uitleggen. Dankzij jullie en anderen met jullie leer ik steeds weer dingen die ik in mijn eigen kringetjes niet kan leren. Eveneens van Rotterdam Zuid komt mijn partner Hans. Ik prijs mij gelukkig dat ik niet de vele boeken heb geschreven die hij geschreven heeft, of de vele prijzen heb gewonnen die hij gewonnen heeft. Waarschijnlijk moet ik mij tevens gelukkig prijzen dat ik niet van Rotterdam Zuid kom. Was dit namelijk wel het geval geweest, dan was de kans aanmerkelijk kleiner dat de Erasmus Universiteit mij een baantje had gegund, of was daar

nog meer patronage voor nodig. Netwerk mechanismen kun je ook benoemen als mechanismen van favoritisme en nepotisme. De wijzen waarop banen, leerstoelen en carrières in de wetenschap verdeeld worden zijn geen uitzondering op de zwarte kanten van sociale netwerken, hun uitsluitende werking. De Nederlandse Wetenschappelijke Organisatie organiseert inmiddels cursussen voor jonge academici om zich de traukjes van het zich inwerken in die netwerken eigen te maken. Daar moeten we ons eigenlijk voor schamen.

Aan mijn ouders, tenslotte, ben ik dank verschuldigd op tal van terreinen. Mam, toen ik het afgelopen jaar niet alleen hoogleraar werd maar ook de moeder van onze tweeling Samuel en Jonah en zo met Kim van drie kinderen onder de drie heb jij me waar mogelijk geholpen om het te doen voorkomen alsof mijn baan met zorg voor kinderen valt te combineren. Ook jij bedankt.

15

U allen, tenslotte, bedankt voor Uw aandacht.

Literatuur

Bauman, Z. 1999 *In search of politics*. Cambridge: Polity Press

Beck, U. 1986 *Risikogesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp

Blokland, H.T. 2003 *De modernisering en haar politieke gevolgen*. Amsterdam: Boom

 17

Blokland, T.V. 2003 'Goeie buren houden zich op d'r eigen': integratie, racistische repertoires en antiracisme op buurtniveau, *B&M* 30 (2): 101-12

Blokland, T.V. en R. Soenen 2004 *Veilig met de tram: een etnografisch perspectief op veiligheid in het openbaar vervoer*, *B&M* 31 (3): 173-84

Blokland, T.V. 2005 *Goeie buren houden zich op d'r eigen: Sociale relaties in de grote stad*. Den Haag: Gradus Hendriks Stichting

Body-Gendrot, S. 2000 *The social control of cities*. London: Blackwell

Bovenkerk, F. et al. 1985 *Vreemd volk, gemengde gevoelens*. Amsterdam: Boom

Coyle, G.L. 1930 *Social process in organized groups*. New York: Richard R. Smith

De Hart, J. 2002 *Sociale cohesie bij individuele burgers*. In: De Hart, J. 2002 (red.) *Zekere banden: Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: SCP, pp. 33-74

De Swaan, A. 1995 *Widening circles of identification: emotional concerns in sociogenetic perspective*, *Theory, Culture and Society* 12 (1): 25-39

Granovetter, M. 1985 *Economic action and social structure: The problem of embeddedness*, *American Journal of Sociology* 91 (2): 481-510

Jacobs, J. 1961 *The death and life of the great American cities*.
New York: Random House

Hannerz, U. 1980 *Exploring the city*.
New York: Columbia University Press

Hirschman, A.O. 1970 *Exit, voice and loyalty*.
Cambridge, MA: Harvard University Press

Lofland, L. 1973 *A world of strangers: Order and action in urban public space*. New York: Basic Books

18

Lemert, Ch. 1995 *Sociology after the crisis*. Boulder: Westview Press

Mannheim, K. 1996 *The problem of generations*. In: W. Sollors (red.)
1996 *Theories of ethnicity: A classical reader*. London: MacMillan,
pp.109-55

Merton, R.K. 1968 *Social theory and social structure*.
New York: The Free Press

Putnam, R. 1993 *Making democracy work*. Princeton: Princeton
University Press

Putnam, R. 2000 *Bowling alone*. New York: Simon & Schuster

Rae, D. 2003 *City: Urbanism and its end*. New Haven:
Yale University Press

RMO 2005 *Niet langer met de ruggen naar elkaar: Een advies over verbinden*. Den Haag: SDU Uitgevers, RMO advies 37

Schuyt, C.J.M. 1997 *Sociale cohesie en sociaal beleid*.
Amsterdam: De Balie

Simmel, G. 1908 *The Metropolis and the Mental Life*. In: Levine,
D.N. (ed.) 1971. *Georg Simmel on individuality and social forms: Selected essays*. Chicago: Chicago University Press, pp.324-339

Snel, E. 2003 *De vermeende kloof tussen culturen*.
Universiteit Twente: Oratie

Sztompka, P. 1999 *Trust: A sociological theory*.
Cambridge: Cambridge University Press

LITERATUUR

Terpstra, J. 2004 Veiligheidszorg en laat moderniteit: veranderingen in het veiligheidsbeleid en de zorg om veiligheid, B&M 31 (3): 153-162

Tilly, Ch. 1998 Durable inequalities.
Berkeley: University of California Press

Van der Land, M. 2003 Vluchtige verbondenheid: Stedelijke bindingen van de Rotterdamse nieuwe middenklasse,
Amsterdam: Amsterdam University Press

Wellman, B. 1994 I was a teenage network analyst: The route from the Bronx to the information highway, Connections 17 (2): 28-45

19

WRR 2005 Vertrouwen in de buurt.
Amsterdam: Amsterdam University Press

Noten

¹ Passen we de retoriek van de onwil klakkeloos toe, dan gaan we er zonder meer vanuit dat cultuur een gegevenheid is met een vaste inhoud, die per definitie samenvalt met een bepaalde etniciteit (of religie).

21

In de sociale wetenschappen zijn dergelijke 'essentialistische cultuur-begrippen' achterhaald (zie Snel 2003). We vinden het heel gewoon dat autochtonen - die zelden een 'etnische groep' worden genoemd - pluri-form zijn. We achten het vanzelfsprekend dat de ene Hollander niet de spreekbuis is voor de hele Hollandse gemeenschap. Veel autochtonen zouden het tamelijk absurd vinden als dit wel zou gebeuren. Maar elke Turk, Surinamer of Marokkaan die aan het woord komt in het publiek debat is al gauw spreker 'namens de gemeenschap'. Kennismakelaars en anderen die garen spinnen bij het integratieprobleem maken dankbaar gebruik van die rol als etnisch-cultureel expert. Natuurlijk kennen bepaalde problemen een etnisch-culturele component (vrouwenbesnijdenis en eerwraak bij voorbeeld). Maar er is opnieuw sprake van probleem-reductie wanneer we simpelweg stellen 'het zit in hun cultuur', ook of juist wanneer dit cultureel relativistisch is bedoeld. Bovendien geeft zo'n opvatting van etniciteit en cultuur mensen de kans niet zich buiten de etnische groep te plaatsen, omdat zij onophoudelijk als leden van zo'n groep worden benaderd.

² Dat we veel vrijheid hebben zelf te kiezen waar we willen bijhoren doet niet af aan het principe van de normatieve referentiegroep.

³ Zie bijvoorbeeld De Hart (2002), waarin sociale cohesie bij 'individuele burgers' wordt gemeten.

⁴ Contacten is eigenlijk al een te sterke term. Sociologen spreken eerder van interacties.

⁵ Soms hebben zij zelf niet helemaal voor ogen waarnaar ze op zoek zijn. Een voorbeeld hiervan is de vraag 'heeft U veel contacten in de buurt?'. Het is niet alleen onduidelijk wat 'veel' betekent, maar ook waaraan we moeten denken bij contact: je kunt, bij voorbeeld als

tweelingouder, heel veel aanspraak op straat hebben en een grote hoeveelheid small talk aantrekken - veel meer dan met een eenling baby - maar deze mensen vervolgens nooit meer zien. Zijn zij dan 'contacten' in de buurt, of niet?

⁶ Dat dit proces zich in het openbaar vervoer van steden zo divers als Warsaw, London, Manchester, Antwerpen, Brussel, Den Haag, Praag en New York voordoet en dat het steeds om andere groepen gaat die slechts met elkaar gemeen hebben dat zij in meer of mindere mate in de mainstream samenleving zijn gemarginaliseerd geeft aan dat de verklaring ervoor niet kan zijn dat Afrikaanse dames, Marokkaanse jongens, zwarten in New York of Roma in Praag en Warsaw nu eenmaal toevallig allemaal luidruchtig zijn. Zulke toeïgening is niet cultureel specifiek.

22

⁷ Uit de stedelijke antropologie van Ulf Hannerz (1980) kennen we verschillende typen netwerken. Hoewel elk van deze netwerken aan het sociaal weefsel bijdraagt, doen ze dat niet op dezelfde manier (vgl. ook Blokland 2005).

⁸ Sociologen zeggen dan dat ze het individu sociaal kapitaal verschaffen.

⁹ Sociologen noemen dat wel sociaal kapitaal van de samenleving

¹⁰ Laagopgeleide autochtonen dragen dus wel iets meer bij aan de 'integratie' van allochtonen dan hoogopgeleide bewoners, in tegenstelling tot het beeld in de publieke opinie dat 'de achterblijvers' in oude wijken zich tegen de allochtonen zouden keren en tot de these dat de 'nieuwe middenklasse' een sterke voorkeur zou hebben voor diversiteit.

¹¹ Een promovenda bij het OTB, Gwen van Eyk zal zich de komende jaren met deze vraag gaan bezighouden.